מנורת המאור — הצלת בנים לאבות

גדולה הצלת בנים לאבות מהצלת האבות לבנים. שהאבות אינן מצילין את בניהם אלא מן הייסורין שבעולם הזה בלבד, ומזכין אותן העושר, ומזכין אותן החיים, ומזכין אותם הכח, אבל ליום הדין אינן יכולין להצילן מדינה של גיהנם, שנא' ואין מידי מציל, לא אברהם מציל את ישמעאל בנו ולא יצחק מציל את עשו בנו. אבל הבנים מצילין את האבות מדינה של גיהנם, בין גדולים בין קטנים.

כיצד. גדולים מצילין אותם במעשיהם הטובים, כדגרסי' במדרש תנחומא. מעשה בר' עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות, ופגע באדם אחד שחור כפחם, שהיה טעון עצים על כתפו ומרהיט בהן כסוס. גזר עליו ר' עקיבא והעמידו. אמ' לו, בני, מה לך בעבודה קשה כזאת, אם עבד אתה ואדניך נתן לך עול כבד, אני אפדך ממנו ואוציאך לחירות, ואם אתה עני, אני אעשירך. אמ' לו, הניחני, אדוני, שאיני יכול לעמוד. אמ' לו, מבני אדם אתה או מבני המזיקין אתה. אמ' לו, מת אותו האיש ובכל יום ויום מוסרין אותו לחטוב עצים ונותנין אותו באש. אמ' לו, מה היתה מלאכתך בחייך. אמ' לו, גבאי המס הייתי, והייתי נושא פנים לעשירים והורג את העניים, ולא עוד אלא שבעלתי נערה מאורשה ביום הכפורים. אמ' לו, בני, שמעת מאותם הממונים עליך אם יש לך תקנה. אמ' לו, אל תעכבני, שמא ירגזו עלי בעלי הפורענות, ולאותו האיש אין לו תקנה ולא כלום פדיון, אלא שמעתי מאותם הממונים שהיו אומרים, אם היה לך בן שיהיה עומד בצבור ואו' ברכו את ה' המבורך, יהיו מתירין אותך מן הפורענות. ולאותו האיש אין לו בן, אלא שהניח את אשתו מעוברת, ואין ידוע אם ילדה זכר או נקבה, ואם ילדה זכר מי ילמדנו תורה. אמ' לו, מה שמך. אמ' לו, עקיבא. ושם אשתך. אמ' לו, ששומירה. ושם עירך. אמ' לו, אלדוקה. באותה שעה נצטער עליו ר' עקיבא, והיה הולך מעיר לעיר עד שהגיע לעירו, ושאל היכן הוא ביתו. אמרו, ישחקו עצמותיו בגיהנם. שאל על אשתו. אמרו, ימחה שמה וזכרה מן העולם. שאל על בנו. אמרו, הוא ערל, אפי' במצות מילה לא עסקו. מיד תפש ר' עקיבא לבנו, ומל אותו, והושיבו לפניו ללמדו תורה. ולא היה לומד, עד שישב עליו בתענית ארבעים יום. יצאתה בת קול ואמרה, על זה אתה מתענה. אמ' הן. וקרא באלף בית, עד שהוליכו לביתו ולימדו ברכת המזון וקרית שמע ותפילה, והעמידו והתפלל בציבור, ואמ' ברכו את ה' המבורך לעולם ועד. באותה שעה התירוהו מן הפורענות. ובא בחלום אותו האיש, ואמ' לו, עקיבא, תנוח דעתך בגן עדן, שהצלתני מדינה של גיהנם. מיד פתח ר' עקיבא ואמר, ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור.

וגרסי' במדרש השכם יספת לגוי ה' וגו'. אומות העולם, אתה נותן להם בן זכר, הוא מושך לו ערלה ומגדל לו בלורית, הגדיל מוליכו לבית ע"ז ומכעיסך. אבל ישראל, אתה נותן לו בן זכר, מל אותו לשמונה ימים, אם הוא בכור פודה אותו לשלשים יום, הגדיל מוליכו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ומברך שמך בכל יום ויום, ואומ' ברכו את ה' המבורך.

קטנים כיצד. באסיפתם כשהם קטנים. גדולה הצלת קטנים לאבותם, שהצלת גדולים פעמים שהוא משתהה עד ארבעה דורות, אבל הצלת קטנים מכפרת מיד. ומנין שהצלת גדולים עד ארבעה דורות, שנא' פוקד אבות על בנים על שלשים ועל רבעים. אין את יכול לומר, שאם היה האב רשע והבנים צדיקים, שהוא פוקד את רשע האב עליהן, שאין זה מדת הדין. ואין אתה יכול לומר שהוא נתפש בחובו, שאין זה מדת רחמים. ואיזו היא מדת רחמים תולה לאב עד ד' דורות. אם נמצא אחד מהם צדיק, [הרי האב ניצול, לא נמצא אחד מהם צדיק], כל אחד נתפש על מעשיו, שלא תאמר פוקד עון אבות על בנים לשון קצף הוא. צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, ה' ה' אל רחום וחנון [וגו']. אף כשהוא אומר פוקד עון אבות על בנים, לשון רחמים הוא, שהוא תולה לאבות עד ארבעה דורות, שאם יהיה אחד מן הדורות צדיק, הוא מצילן מדינה של גיהנם. ועוד, משה רבינו ע"ה, בשעה שבקש רחמים, מהו אומר, ועתה יגדל נא כח ה' וגו', ה' ארך אפים וגו', פוקד עון אבות וגו', ואלו היה לשון קצף, לא היה אומר זה. ושלמה ע"ה אומר יסר בנך ויניחך, ר"ל למד לבנך ויניחך מדינה של גיהנם, ויתן מעדנים לנפשך, בגן עדן עם הצדיקים.

אם תאמר, האב צדיק, כבר זכה לעצמו, ואינו צריך לבנו. והרי נדב ואביהוא מתו, מה ת"ל, ובנים לא היו להם, שאם היו להם בנים צדיקים היו ניצולין בזכותן. והלא קרח היו לו בנים צדיקים ולא ניצול בזכותן. מפני שמשה רבינו ע"ה בקש מהב"ה שלא יתנהג עם קרח במדת הרחמים, כדרך שהוא נוהג עם כל בני אדם, אלא במדת הדין. שנא' אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו'. ומנין שהיו לקרח בנים וניצולו, שנא' ובני קרח לא מתו. ומנין שהיו צדיקים, שנא' למנצח לבני קרח על עלמות שיר, אלהים לנו מחסה ועוז עזרה בצרות נמצא מאד, על כן לא ניירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים. מזמור זה מדבר ששמו באלהים כסלם, ושהיו מובטחים בהב"ה, שלא יהיו נבלעים עם בית אביהם. הרי שהיו צדיקים. וכן שמואל ע"ה אומר לישראל, ואם לא תשמעו בקול ה' ומריתם את פי ה' והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם, ר"ל הזהרו שלא תחטאו ותקבלו פורענות אתם ואבותיכם, שאין זכות לאבותיכם שמתו, אלא מעשיכם הטובים, שמתכפרים בהם עוונותיכם.

ומנין שהבנים מכפרין על אבותם, שנא' לכן בזאת יכופר עון בית ישראל וזה כל פרי הסר חטאתו. וכי פרי מסיר חטאתו. אלא בניו ובנותיו, שהן פרי בטנו. ר' יהושע אומר, וכי איזו מדה מרובה, מדת הטוב או מדת הפורענות. הוי אומר מדת הטוב מרובה. ומה אם מדת הפורענות, שהיא מעוטה, תמשכו בה הבנים אחר האבות בעון האבות, מדת הטוב, שהיא מרובה, אינו דין שימשכו בה האבות אחר הבנים לחיי העולם הבא. וכן הוא אומר ובניהם יראו וישמחו וגו', מלמד, שהב"ה מקרבן אלו אצל אלו, האבות אצל הבנים, ר"ל שאם הם האבות רשעים והבנים צדיקים, מקרב האבות לאצל הבנים, למחיצתן לגן עדן. וכן הוא אומר כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה, ר"ל שהבן הצדיק מרצה על אביו הרשע ומביא אותו אצלו לחיי העולם הבא. ר' חנניא אומר, הרי הוא אומר כי יקרא קן צפור לפניך וגו'. וכי מי הן גדולים, רחמי הבריות או רחמי מי שאמר והיה העולם. ומה אם הבריות, שרחמיהן מיעוטין, נצטוו שאם יקחו את הבנים שישלחו את האם חופשית, הב"ה, שרחמיו מרובין, על אחת כמה וכמה שאם נטל את הבנים שישלח את האבות חפשים מדינה של גיהנם. ר' מאיר אומר, הרי הוא אומר כבד את אביך ואת אמך, היכן מצותו של מלך ביותר, בפלטרין שלו או חוץ לפלטרין שלו, הוי אומר לפלטרין שלו. ומה אם חוץ לפלטרין צוה הב"ה כבד את אביך ואת אמך, בפלטרין של מלך, שהוא גן עדן, על אחת כמה וכמה. ואם יושבין הבנים במחיצתן של צדיקים, והאבות במחיצתן של רשעים, אין זה כבוד. הא למדת, שהן מכפרין עליהם. וכן הוא אומר

בדוד, ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה', ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות. יכול בלא דבר. תל אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' בדבר הזה גם הבן הילוד לך ימות. לפי' היה מתחבט כל אותן שבעת הימים, שמא יחיה הילד, ולפי' היה מתענה, וכיון שבשרוהו שמת, ידע שניצל מדינה של גיהנם. א"כ, למה הוא אומר, ויאמרו עבדיו אליו מה הדבר הזה אשר עשית, בעבור הילד החי צמת ותבך, וכאשר מת הילד קמת ותאכל. ויאמר, בעבור החי צמתי ואבכה, כי אמרתי מי יודע וחנני ה' וחי הילד. ועתה, למה זה אני צם, האוכל להשיבו עוד, אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי.

קטני ישראל שהן מתין, מאימתי הן באין לחיי העולם הבא. ר' מאיר אומר, משידעו לענות אמן, שנא' פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, זה שעונה אמן. ויש אומרים, משעה שימולו, שנא' עני אני וגוע מנוער נשאתי אימיך אפונה, זו אימת המילה. והלכה כיש אומרים. ר' עקיבא אומר, קטני ישראל, אע"פ שאבותיהן רשעים, באים לחיי העולם הבא, שנא' שומר פתאים ה' דלותי ולי יהושיע, אבל קטני אומות העולם אינן באין לחיי העולם הבא.

וגרסינן בב"ר ר' אבא בר כהנא אמ', כל מי שנכפל שמו הוא בב' עולמות, בעולם הזה ובעולם הבא. כתי' (בראשית ו, ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו', וכתי' (בראשית כב, יא) ויקרא אליו ה' מן השמים לאמר אברהם אברהם וגו', וכתי' (בראשית מו, ב) וירא אליו ה' במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני, וכתיב (שמות ג, ד) ויקרא אליו ה', ויאמר משה משה ויאמר הנני, וכתי' (רות ד, יח) ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון, וכתי' (שמואל א ג, ד) ויקרא לו ה' שמואל שמואל. אמרו לו, והלא כתיב (בראשית יא, כז) תרח תרח. אמ' להם, אף תרח, שנא' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה. אמ' אברהם אבינו ע"ה לפני הב"ה, רבונו של עולם, כל מה שסגלתני מצות ומעשים טובים בעולם הזה אזכה לחיי העולם הבא, ואבי יורש גיהנם, לפי שהיה עובד ע"ז, שנא' תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. אמ' לו הב"ה, חייך שיעשה תשובה קודם מותו, שנא' ויבואו עד חרן וישבו שם, אל תקרי וישבו שם אלא וישובו שם, ששבו בתשובה. לפיכך נכפל שמו, אלה תולדות תרח תרח, בשני עולמות, העולם הזה והעולם הבא. הרי שהבנים הצדיקים מכפרין עון אבותיהם.

בשביל שנים עשר ייסורין אין רואין דינה של גיהנם. ואלו הן.

ראשון. מי שיש לו דקדוקי עניות, הב"ה מוחל עוונתיו, כדכתי' (איוב לו, טו) יחלץ עני בעניו, ודרשו חז"ל בשביל עניו יחלצהו מדינה של גיהנם. ותניא שלשה אין רואין דינה של גיהנם, חולי מעיים ודקדוקי עניות והרשות.

שני. כל מי שהוא לקוי בחולי מעיים, כדכתי' (תהלים צד, יב) אשרי הגבר אשר תייסרנו יה ומתורתך תלמדנו, ודרשו רז"ל תלמדנו דבר זה מתוך תורתך. קל וחומר משן ועין, שהוא אחד מאיבריו של אדם, עבד יוצא בהן לחירות, ייסורין שממרקין כל גופו של אדם לא כ"ש. אמ' ריש לקיש, נאמרה ברית במלח ונאמרה ברית בייסורין, מה מלח ממתקת את הבשר, אף ייסורין ממרקין את החטא מגופו של אדם. ואמ' ר' יוסי, יהא חלקי עם המתים מחולי מעים.

שלישי. מי שיש לו אחת מארבע נגעים אינו אלא מזבח כפרה, דכתי' (תהלים פט, לג) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם.

רביעי. מי שאנסוהו גויים ונטלו ממנו ממון, וכן בעול מסי המלכות, שנא' ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה.

חמישי. מי שהוא יגע וטורח בעולם על בניו ועל ביתו בשביל פרנסתו, ואינו רוצה להתפרנס מצדקה, דכתי' (תהלים כה, יח) ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי.

ששי. הקובר את בניו, מוחלין לו עוונותיו. כדגרסי' במ' ברכות אתיא עון עון לגזירה שוה, כתיב הכא בחסד ואמת יכופר עון, וכתי' התם (ירמיהו לב, יח) ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם. וגרסי' במסכת שוטה כי מי בז ליום קטנות, אמ' רבא, אלו קטנים, בני רשעי ישראל, שמבזבזין דין אבותם לעתיד לבא, ואומרים לפניו, רבונו של עולם, מאחר שאתה עתיד ליפרע מהם, למה הקהית שניהם בנו.

שביעי. החושדין אותו בדבר עבירה ואינו בו. וכן מי שכינוהו בשם רע, והמתבייש בכל עת שנקרא בו. וא"ר יוסי, יהא חלקי עם מי שחושדין [אותו] בדבר ואינו בו.

שמיני. מי ששמחו לו אויביו על מפלתו, כדכתי' (משלי כד, יז) בנפול אויבך אל תשמח [וגו'], פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו. חרון אפו לא נאמר, אלא אפו. מלמד שמוחלין לו על כל עונותיו.

תשיעי. מי שהלקוהו בשביל עבירה. דתנן כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן, שנא' ונקלה אחיך לעיניך, כיון שלקה הרי הוא אחיך. וכן מי שנידוהו. דתניא מאי שמתא, שם מיתה.

עשירי. מי שיש לו אשה רעה וכתובתה מרובה, שאינו יכול לגרשה, דכתי' (קהלת ז, כו) ומוצא אני מר ממות את האשה. דתניא שלשה אין רואין פני גיהנם, חולי מעים ודקדוקי עניות והרשות. ר' מאיר אומר, אף מי שי לו אשה רעה, שנא' ומוצא אני מר ממות.

אחד עשר. מיתה מכפרת. כדכתי' (ישעיהו כב, יד) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. והיא על ג' פנים. המת בעתו בתשובה, והמת בלא עתו בתשובה, או המת מיתה משונה, אפי' יש בידו חלול השם מיתתו מכפרת עונותיו. והמת על קדושת השם, אין לך תשובה גדולה מזו.

שנים עשר. מי שהפסיד ממונו, או מי שהוא אסור או חבוש, ושאר כל הייסורין, כולן מכפרים את העונות וממעטין מן החטא. כדכתי' (שמואל ב ז, יד) אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם, וכתיב (ירמיהו א, ט) וישלח ה' את ידו ויגע על פי [וגו', וכתי'] ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופר.